

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

281-6

2 1915

Հրատարակւած
Լուսին, 1945թ.

04 NOV 2009

Միսի 3. Մահացեալներ

281.6
6-15

ԱՐԷԼ Զ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆ
ԴՈԿՏՈՐ ԻՐԱՒԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

Հրչուս 1923թ

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅՈՑ ԼՈՆԴՈՆԻ

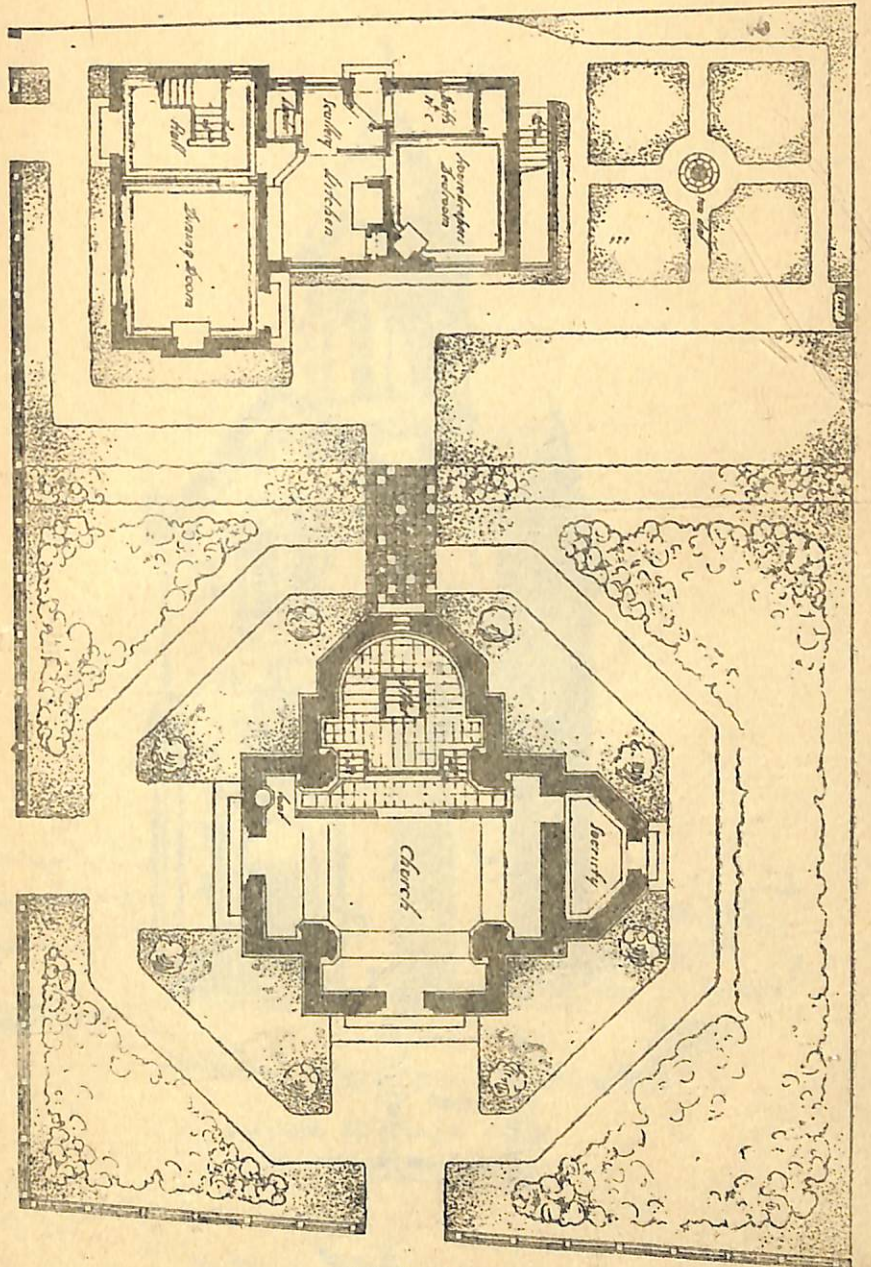
ST SARKIS
THE ARMENIAN CHURCH
LONDON

Տպ. Կ. Յ. ՆԵՐՍԷՍ
1922

11, Rue des Ursulines
PARIS

Արեւիկ

Արեւմտ

նկարիչ : Վիկտորյան Գրիգոր Գրիգորի

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
 ԿՈՄԻՏԵ
 ՄԱՍԻՍԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՏԻՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ
 ԿՈՄԻՏԵ

ՏՆՆԱԿԻՆ
 ԱՐԵՎԻԿ
 ԼՈՆԴՈՆ

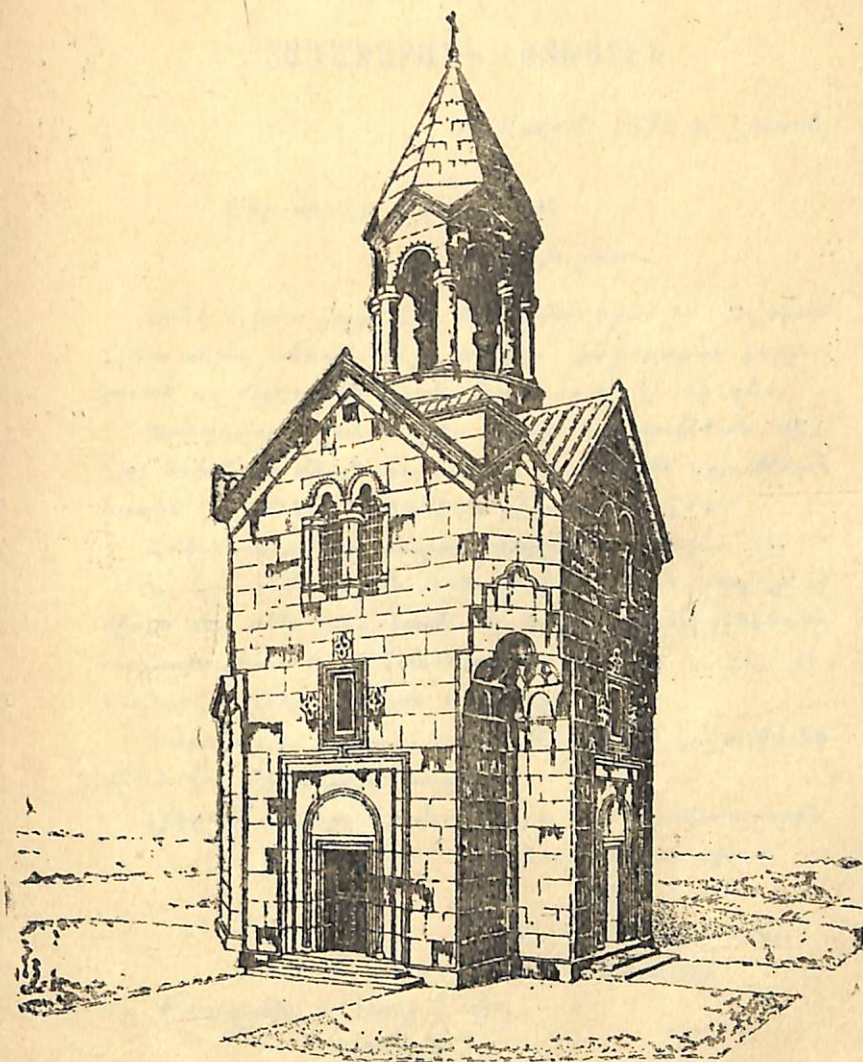
ԼՈՆԴՈՆ
 ԿՈՄԻՏԵ

09.07.2013

8201

819-78

Եկեղեցին հիւսիսային դռնից
(հրապարակից) դիտած

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈՒԱՐԷՆ

30 Մայիսի 1922 թ. Լոնդոն

Մեր սիրելի վարդապետին

Սիրոյ ողջոյն շատ.

Երէկ ուխտի գացի Հայ Տաճարին: Իրաւ որ Հոգեկան
Տրճուանքով տեսայ շէնքը երկինք բարձրացած չարչար-
ուած ու մոլորուած Ազգիս լուսաւոր սիւնի մը պէս:

Պանդուխտ, ցան ու ցիր եղած օտարութեան մէջ,
Հայ եկեղեցին միայն պահպանն է ազգային գոյութեան
կապին Հայրենիքի նուիրական յիշատակաց հետ:

Հակառակորդներ աննշան, անիրաւ և անգէտ են:

Եւ այս անմահական տաճարի կառուցման շնորհք ոչ
միայն մեր մեծ բարեկամի՝ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի
ազգասիրութիւն ու վեհանձնութիւն է, այլ և Ձեր վե-
հաշնորհ միջնորդութեան արդիւնք:

Գարձեալ կը կրկնեմ, օտարութեան մէջ Հայութիւնն
միայն Հայ եկեղեցիով կապրի:

Լոնդոնի Հայերս երախտապարտ ենք երախտաւորին

Յարգանք և սիրով

Ձերդ

Ս. Տէր Սարգիսեանց

ՏԻՎԿԱՆՑ

Առ Դերասպետ Տ. Աբել ծ. վրդ.

Նագարեան

Լոնդոն

... իսկ

Ձայն հառաչանաց

Հեծութեան սրտի

Քեզ վերընծայեալ

Ես ի Քեզ դառնամ:

Ա. Ն.

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ

ԵԿԵՂԵՑԻ ՆԱՅՈՑ ԼՈՆԴՈՆԻ

ՇԽԱՐՀՈՒՄ չը կայ մի սեղ, ուր հայ ազգի բազմադանութիւնը այնքան ցայտուն կերպով երեւան գայ, որքան Լոնդոնում: Մեր զաղութներից և ոչ մէկի մէջ հայ ժողովրդի տարբեր հատուածներից այնքան ներկայացուցիչներ կան, որքան այս քաղաքում: Այնպէս որ եթէ Լոնդոն եղող բոլոր հայերը իրենց հայրենի գիւղի կամ քաղաքի տարագով հագուէին՝ այլ եւս պէտք չէր լինի եւրոպացի ազգագրագէտին Հայոց տարազները ուսումնասիրելու համար Հայաստան կամ այլուր երթալ: Այստեղ է պոլսեցին, իգմիրցին, թալասցին, կեսարացին, եգիպտոսցին, խարբերզցին, գէյթունցին, մարաշցին, այնթապցին, վանեցին, մշեցին, կար-

նեցին, բաղդադցին, ևլն. սրանք կազմում են Տաճկահայոց խումբը: Այստեղ է Չուղայեցին, թէհրանցին, թաւրիզցին, բուշիրցին, ուրմիացին, կալիկաթացին, մակասարցին, ունգուենցին, սինգապուրցին, ջաւացին ևն. այս էլ Պարսկահայոց խումբը, որոնցից ոմանք ուղղակի Պարսկաստանից, ոմանք էլ անգլիական կամ հոլանդական գաղթավայրերի մէջ որոշ ժամանակ մնալուց յետոյ են Լոնդոն եկել: Եւ վերջապէս այստեղ է դարաբաղցին, երեւանցին, ալեքսանդրապոլցին, ախլցխացին, թիֆլիսցին, բազուեցին ևլն. սրանք էլ կազմում են Ռուսահայոց խումբը, որոնցից ոմանք ուղղակի, ոմանք էլ Ռուսաստանի գանազան քաղաքների մէջ որոշ ժամանակ հաստատուելուց յետոյ են Լոնդոն եկել:

Ահա այսպէս Հայութեան երեք հատուածները իրենց բազմազան ներկայացուցիչներով կազմում են Լոնդոնի փոքրաթիւ հայ գաղութը: Այժմ դիւրին է երեւակայել, թէ այս գաղութի անդամները որ աստիճան տարբեր են միմիանցից իրենց դիմագծերով, մտայնութեամբ և լեզուով: Դիմագծերի և մտայնութեանց ուսումնասիրութիւնը թողնելով ֆիզիոլոգներին և հոգեբաններին, Լոնդոնի Հայոց լեզուի մասին այն կարող եմ ասել, որ ամենքի հետ յարաբերութիւն պահել կարենալու համար պէտք է հինգ լեզու գիտնալ. այն է՝ հայերէն, անգլիերէն, ֆրանսերէն, ռուսերէն և տաճկերէն: Ես այս վերջինը չը

գիտնալով, նախորդներից մէկն ու մէկով, կամ մի քանիսի խառնուրդով է, որ կարողացել եմ ցարդ հասկանալ և հասկանալի լինել նաև թրքախօս հային: Եւ եթէ ասեմ, որ այսքան արեւելեան և արեւմտեան լեզուների գիտութիւն է պէտք հայ եկեղեցականին երբեմն միայն 500 անձ հովուելու համար, թող ընթերցողը չը զարմանայ, որովհետև այսքան է միայն Լոնդոնի մնայուն հայոց թիւը:

Բայց դիմագծերի, մտայնութեանց ու լեզուների այս ճոխ բազմազանութիւնը չի խանգարում, որ Լոնդոնի հայերը բոլորն էլ (որոշ բացառութեամբ ի հարկէ) իրենց հայ զգան, մի բան, որ մեզ թոյլ է տալիս ասելու, թէ այսօր Լոնդոնում ունինք ուշադրութեան արժանի մի կարեւոր հայ գաղութ:

Ասածիս իրաւացիութիւնը կարելի է հետեւեցնել նաև նրանից, որ իւրաքանչիւր խումբ (տաճկահայ, պարսկահայ կամ ռուսահայ) իրեն է համարում լաւ հայ: Նոյն իսկ դիտելի է, որ Հնդկաստանից եկող հայի կարծիքով Ջաւայի հայը բաւական ազգասէր և աւանդապահ չէ, և փոխադարձաբար. մի բան, որ Լոնդոն ապրող Տաճկահայերից շատ քչերին յայտնի է, որովհետև սրանք ընդհանրապէս տարբերութիւն չեն դնում Հնդկաստանի և Ջաւայի հայոց միջեւ, այլ երկուսին էլ ճանաչում են Հնդկահայ ընդհանուր անուան տակ: Եւ երբ ես սրանից երեք ու կէս տարի առաջ Լոնդոն եկայ որպէս տեղի Հայոց Հոգ. Հովիւ, շատ ժամանակ շանցած տեսայ, որ հակառակ յիշեալ

տարբերութեանց՝ բոլորն էլ, առանց բացառութեան մէկ փափազ ունին, բոլորն էլ նոյն բանի կարօտն են քաջում — հայ եկեղեցու: Եւ զա շատ բնական գտայ ես, որովհետեւ հայ եկեղեցին այն վայրն է, ուր ամենքը, առանց խտրութեան, կարող պիտի լինէին համախմբուիլ, զգալով իրենց որպէս միևնոյն ամբողջութեան մասերը, որի միջոցով ամենքը կարող պիտի լինէին լրացնել իրենց սրտի, հոգու այն ընդհանուր պակասը, ինչ որ ուրիշ ոչնչով կարելի պիտի լինէր լրացուել: Այլ կերպ ասած՝ Լոնդոնի հայ գաղութը մեծ պէտք էր զգում կրօնաբարոյական սնունդի ազգային հոգի վրայ:

Ազգային և կրօնական այս ներքին պահանջը միակը չէր, որ անհրաժեշտ էր դարձնում Լոնդոնում հայ եկեղեցի ունենալը: Կար նաև արտաքին մի պահանջ. զա տեղական քրիստոնէութեան հանդէպ հայ-քրիստոնէի ինքնուրոյնութեամբ երեւալու և նրա հետ շփման մէջ լինելու պէտքն էր, որ համաշխարհային պատերազմի բերմամբ էլ աւելի զօրեղացած էր: Այս վճառին չափազանցութիւն արած չեմ լինի, եթէ ասեմ, որ Հայ եկեղեցին արտաքին աշխարհի հետ ունեցած իր շփման մէջ ոչ մի տեղ այնքան հետաքրքիր և օգտակար գործ կարող է ունենալ, որքան Լոնդոնում: Իրա պատճառը ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ անգլիացու դիւրամերձ և համակրելի բնաւորութիւնն ու կրօնաբարոյական կրթութիւնը մէկ կողմից, և Լոնդոնի

քաղաքական ու եկեղեցական կարեւոր դիրքը միւս կողմից: Նա՛ որ եղել է Եւրոպայի զանազան երկրներում, դիտած պիտի լինի, որ տեղական լեզուին անծանօթ օտարականը ոչ մի տեղ իրեն այնքան քիչ ճնշուած և լաւ ապահով չի զգում, որքան Անգլիայում: Իսկ անգլիացի եկեղեցականի չափ և ո՛չ մի ազգի եկեղեցական հաճելի, պատրաստակամ, բարեբաղձ և թուրան է: Գալով Լոնդոնի քաղաքական և եկեղեցական նշանակութեանը, բաւական է յիշել, որ այդ քաղաքը Բրիտանական կայսրութեան մայրաքաղաքն է և Անգլիկան եկեղեցու պետի՝ Քէնտրբերիի Արքեպիսկոպոսի աթոռանիստը: Որպէս մայրաքաղաք Լոնդոնում են կենդրոնացած Բրիտանական կայսրութեան ներքին և արտաքին բոլոր կենդրոնական օրգանները, ինչպէս և օտար բոլոր մեծ ու փոքր ազգերի ներկայացուցիչները: Լոնդոնն է եւրոպական այն մայրաքաղաքը, որը աւելի քան ուրիշ որևէ քաղաք լայն յարաբերութեան մէջ է աշխարհի բոլոր վայրերի հետ, և ուր կարելի է հանդիպել աշխարհի բոլոր լեզուները խօսող բարձրաստիճան մարդոց: Եւ զարմանալի է, որ Լոնդոնի մթնոլորտի մէջ մարդիկ, թէկուզ ամենաբարձր դիրքերի վրայ, շատ աւելի դիւրամատչելի են, քան որևէ ուրիշ տեղ: Այսպէս են ոչ միայն անգլիացիք իրենք, այլ և օտարները: Նա՛ որ Անգլիա չի եղել և անգլիացուն միայն դուրսն է տեսել՝ պիտի

զարմանայ թերեւս, եթէ ասեմ, որ անգլիացիքն բու-
լորովին տարբեր մարդ է իր երկրում և տարբեր,
իր երկրից դուրս: Անգլիոյ մթնոլորտի այս բարե-
րար ազդեցութեանն են ենթարկուած նաև այստեղ
եզոզ օտարները: Անձնական փորձառութեամբ դի-
տեմ, որ Ֆրանսիայում աւելի դժուար է մի պրէֆէի
հետ տեսակցութիւն ունենալը, քան Լոնդոնում
Ֆրանսական դեսպանի հետ: Բնական է, որ այսպիսի
նպաստաւոր մթնոլորտի մէջ մենք այնքան շատ
կարող ենք օգտուել, որքան լաւ կազմակերպենք
մեր ազգային կեանքը, այնքան շատ ուշադրութեան
կարժանանանք ու կարեւորութիւն կունենանք յաչս
օտարների, որքան լաւ կերպով ներկայացուինք մեր
ըրջապատին: Թէև ես այն մարդկանցից չեմ, որոնք
Հայաստանի փրկութիւնը Եւրոպայից են սպասում,
բայց և չեմ կարող չընդունել, որ Եւրոպայում էլ
մենք որոշ կազմակերպեալ աշխատանք կատարելու
ենք յօգուտ մեր ազգի և հայրենիքի: Եւ քանի որ
Լոնդոնը այսքան լաւ մթնոլորտ է նման մի աշխա-
տանքի համար, ուստի այդ տեսակէտից էլ անհրա-
ժեշտ է ունենալ այստեղ հայ եկեղեցի:

Գալով Լոնդոնի կարեւորութեանը եկեղեցական
տեսակէտից, անուրանալի են այն առաւելութիւն-
ները, ինչ որ մենք կարող ենք ունենալ Անգլիկան
Եկեղեցու հետ սերտ յարաբերութիւն պահելով: Ես
նոյն իսկ աւելին պիտի ասեմ: Անգլիկան Եկեղեցին

լաւագոյն կենդանի օրինակը կարող է լինել մեր
եկեղեցին բարեկարգելու տեսակէտից. մի բան, որի
պէտքը այնքա՛ն զգալի դարձած է: Եւ Լոնդոնը
որպէս վարչական կենդրոն՝ բազմաթիւ դիւրու-
թիւններ է տալիս մեզ ուսումնասիրելու, անձամբ
դիտելու Անգլիկան Եկեղեցին և օգտուելու նրա
ներքին կեանքից. և արդարեւ, դիտող աչքը չի կարող
չը նկատել, որ ամենաթեթեւ ջանքով շատ բան կա-
րելի է առնել այդ եկեղեցուց և յարմարեցնելով մեր
պայմաններին, կիրարկել մեր մէջ: Քէնտրբըրիի Արք-
եպիսկոպոսի հովանաւորութիւնը վայելող զանազան
եկեղեցական կոմիտէներ կան, որոնց պաշտօնն
է զբաղուել յատկապէս արեւելեան եկեղեցիների
կեանքի ու դաւանանքի հետ կապ ունեցող խնդիր-
ներով: Լոնդոնի մէջ եզոզ հայ եկեղեցականն է, որ
այս ընդարձակ դաշտի մէջ լայն յարաբերութիւններ
պահելով, կարող է դառնալ մի կամուրջ Հայոց և
Անգլիկան եկեղեցու միջեւ, ինչ որ մեզ միշտ օգտա-
կար և երբեք վնասակար կարող է լինել:

879-98

Յայտնի է որ Քէնտրբըրիի Արքեպիսկոպոսը
ոչ միայն պետն է Անգլիկան Եկեղեցու, այլ և իր
պաշտօնի բերմամբ կարեւոր քաղաքական դիրք
ունի երկրի կառավարութեան մէջ, լինելով երկրորդ
անձը թագաւորից յետոյ: Այսպիսի բարձրաս-
տիճան, ազդեցիկ և մեզ շատ դիւրամատչելի մի

անձնաւորութեան հետ մշտական և սերտ յարաբերութեան մէջ լինելը մեր ազգի և եկեղեցու շահերի տեսակէտից աւելի քան անհրաժեշտ է: Այս յարաբերութեանը ես այնքան կարեւորութիւն եմ տուել, որ դեռ անցեալ տարի Սրբազան Չաւէն պատրիարքին ուղղածս մի նամակի մէջ բացատրելով խնդրի նշանակութիւնը, թելադրել եմ, որ լաւ կը լինի, եթէ Հայոց Եկեղեցին մի յատուկ ներկայացուցիչ ունենայ Քէնտրբըրիի Արքեպիսկոպոսի մօտ: Այսպիսի մի ներկայացուցիչ Lambeth Palace-ից ընդունել տալու ամեն վստահութիւն կարող ենք ունենալ այսօր: Նորին Ամենապատուութեան քաջ յայտնի է, որ 1920-ին իր Լոնդոն եղած միջոցին Ջորջ Թագաւորին ներկայանալու համար արածս դիմումը անհետեւանք պիտի մնար, եթէ չը լինէր Քէնտրբըրիի Արքեպիսկոպոսի անձնական ազդեցութիւնը: Նորին Ս. Օծութիւն Կիլիկիոյ Տ. Սահակ Բ. կաթողիկոս 1921 թ. ապրիլ 29-ի մէկ նամակով գրած էր ինձ, որ Կիլիկիան Ֆրանսացիների կողմից քէմալականներին յանձնուելու պարագային, ինքը մտադիր է եղել Բէյրութ տեղափոխուել. սակայն իր այս մտադրութեան իրագործումը արտօնուած չը լինելով Ֆրանսական իշխանութեան կողմից, կը փափազէ յիշեալ պարագային Կիպրոս տեղափոխուել, ի նկատի ունենալով քէմալականների հայաջինջ դիտումները և Կիլիկիոյ Հայութեան անուշից դէթ

բողոքող մի մարմնի անհրաժեշտութիւնը: Սոյն նկատառումով Նորին Ս. Օծութիւն յիշեալ նամակով պաշտօն յանձնած էր ինձ իր այս մտադրութիւնը պարունակող գրութիւնը անձամբ ներկայացնել Նորին Բարձր Սրբազնութիւն Քէնտրբըրիի Արքեպիսկոպոսին, տալով հարկ եղած լուսաբանութիւնները, որպէս զի Նորին Բարձր Սրբազնութեան միջնորդութեամբ Բրիտանական կառավարութիւնը արտօնէ իրեն ի պահանջել հարկին ժամանակաւորապէս հաստատուել Կիպրոսում:

Ահա այն նամակը, որ ստացայ Քէնտրբըրիի Սրբազան Արքեպիսկոպոսից, այս առթիւ իր հետ ունեցածս տեսակցութիւնից յետոյ :

Lambeth Palace
S. E.
11 July 1921

Dear Dr Abel,

After our conversation a short time ago I communicated with the Foreign Office on the subject of your request. I heard from the Foreign Office that they would have to consult the Authorities of

the Colonial Office. I have now received a letter from Lord Curzon, a copy of which I enclose.

I am,

Yours very truly
Randall Cantuar
(Archbishop of Canterbury)

Ահա եւ այդ առթիւ Լորդ Գրզոնի նամակը, ուղղեալ Նորին Բարձր Սրբազնութեան.

Foreign Office
S. W. I.

16 August, 1921

My dear Archbishop,

With further reference to your letter of July 13th, I now learn from the Colonial Office that the government of Cyprus see no objection to the proposal of the Armenian Catholicos of Cilicia to reside in the island, if events should force him to leave Cilicia.

I am,

Yours sincerely,
(signed) CURZON.

His grace
The Lord Archbishop
of Canterbury.

Նորին Բարձր Սրբազնութիւն Քէնտրբրիի Արքեպիսկոպոսի սիրայօժար միջնորդութեան այս զրական արգիւնքը փութացի ժամանակին հաղորդել Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Սահակ Բ. կաթողիկոսին, որը սակայն չը գործադրեց իր մտադրութիւնը ինձ անյայտ պատճառներով:

Ահա այս եւ սրանց նման դեռ ուրիշ շատ հանգամանքներ էլ կան, որոնք անհրաժեշտ են դարձնում Լոնդոնում հայ եկեղեցի ունենալը. սակայն սրանց մի առ մի թուելը մեզ շատ հեռուն կը տանի:

1919 թուի սկիզբներին էր, երբ ես Լոնդոն եկայ: Մի քանի ամիս յետոյ՝ Մայիս 13-ին գումարուած գաղութային Ընդհ. Ժողովը միաձայն որոշեց սեփական եկեղեցի ունենալու համար հանգանակութիւն սկսել: Դրանից յետոյ ժամանակի Հոգաբարձութեան ատենապետը, Պ. Յ. Տէր Յովակիմեան և ես հանգանակութեան մատեանը ձեռքերնիս, սկսանք դռնէ դուռ պտտել, ինչպէս որ սովորաբար արւում են մեզ մօտ հանգանակութիւնները: Ամիսներ այսպէս աշխատելուց յետոյ, Լոնդոնի ունեւոր դասիցանկը համարեա լրացուած և մեր հանգանակութիւնից շուրջ 6,500 ոսկի միայն գոյացած էր:

Ահա այդ ցանկը ¹⁾.

Մամուկ Բաղրասարեան	2,000	սկի
Յովհաննէս Գալստեան	1,000	»
Թադէոս Պօղոս եւ Յովսէփ Յարութեան	1.000	»
Աւեսուճ եւ Ներսէս Յակոբեան Էդարտ	500	»
Ստեփանն Ստեփաննեան	500	»
Ներսէս Կիւղպիկեան	500	»
Եգիբոս Պիկիեան	250	»
Յակոբ Քեհնաւեան	250	»
Յովսէփ Մ. Տէր Յովսէփեան	200	»
Յովսէփ Յովհաննիսեան	200	»
Տիգրան Նկվչեհի	200	»
Մկրտիչ Գաբրիէլեան	30	»
Յակոբ Պապեան	20	»
գումար	6,650	սկի

Հանգանակութեան այս արդիւնքից յետոյ, դժուար չէր տեսնել, որ համայնական ջանքերով կարելի չէ Լոնդոնում հայ եկեղեցի շինել, ուստի մտածեցինք հանգանակուած դրամով մի շինուած

¹⁾ Սոյն հանգանակութեան յաջողութիւնը կը պարտինք գլխաւորապէս Պ. Սամուէլ Բաղրասարեանին, որ Լոնդոնում հայ եկեղեցի ունենալու մեծ փափագողներէց մէկն է եղած. իր 2,000 սկիով այս հանգանակութեան մասնակցիւր մեծ խրախոյս եղաւ միւսներին:

եկեղեցի գնել ու մեր ծէսին յարմարեցնելով՝ դարձնել հայ եկեղեցի: Մի քանի ամիս էլ Լոնդոնը ծայրէ ծայր չափեցինք մեզ յարմար մի ծախու եկեղեցի գտնելու համար: Այդ էլ ապարդիւն անցաւ, որովհետեւ զանազան յարանուանութեանց պատկանող մօտ 15 եկեղեցի այցելեցինք, որոնք թէև ծախու էին, բայց և ոչ մէկը մեզ յարմարեցաւ զանազան պատճառներով: Այս վիճակի մէջ անցաւ 1919 թուականը. հոգաբարձութեան ատենապետը մեկնեցաւ քաղաքէս ու իր պաշտօնն էլ ինձ վրայ մնաց:

1920-ի սկիզբներին եկեղեցու շինութեան ծրագիրը առաջ մղելու համար զանազան փորձեր ու դիմումներ անելուց յետոյ համոզուեցայ, որ միակ գործնական քայլը հանգանակուած գումարով շինութեան յարմար մի հող գնելն է: Այս միտքը սկզբում շատ անգործնական թուաց հոգաբարձուներին, բայց դժուարութիւնը հարթուեցաւ, երբ ժամանակի հոգաբարձութեան զանձապահը ինձ հետ համաձայնեց. դրանից յետոյ 1920-ի սկիզբներին հանգանակուած գումարով գնեցինք այն հողը, որի վրայ այսօր բարձրանում է Լոնդոնի Հայոց Ս. Սարգիս եկեղեցին:

Հետաքրքիր է այստեղ միջանկեալ յիշել իմ և Պ. զանձապահի տեսակէտը այդ հողի գնման մասին: Ես մտածում էի, որ հողը գնելով շինութեան գործը կը դիւրանայ նրանով, որ կամ ժողովուրդը կը մղուի

համայնական ջանքեր անելու եւ կամ թէ մէկը կը գտնուի, որ հողի գոյութեամբ խրախուսուած՝ կըստանձնէ շէնքի կառուցումը: Իսկ Պ. զանձապահը, որպէս փորձուած վաճառական, մտածելիս է եղել (այս բանը նա ամիսներ յետոյ ասաց ինձ), թէ Լոնդոնում շինութեանց հողի արժէքը ընկած է այդ ժամանակ, 6,500 ոսկին շատ աժան զին է մեր գնելիք հողի համար. որով եթէ նոյն իսկ կարելի չը լինի եկեղեցին շինել, մօտ ապագային կարելի պիտի լինի նոյն հողը ծախել աւելի բարձր գնով: Եւ իրօք, հազիւ հողի գնման իրաւական գործողութիւնները վերջացրած էինք, երբ նոյն միջնորդը զրեց մեզ, թէ եթէ ուզենք՝ կարող է այդ հողը շահով ծախել մի ուրիշին: Այսպիսով բանից զուրս եկաւ, որ երկուսս էլ մեր տեսակէտների մէջ չենք սխալուել. բայց իմ տեսակէտի արդարանալու համար պէտք եղաւ դեռ մօտ երկու տարի սպասել:

Հողի գնումից յետոյ, անհամբեր և հանրային գործին անտեղեակ մարդիկ սպասում էին, որ շուտով, թերեւս մէկ քանի ամսուայ մէջ պատրաստ լինի եկեղեցին: Բայց քանի որ այդպէս չեղաւ, սկսան կամաց կամաց ամենքն էլ պաղիւ, որով 1920-ի վերջերին թէ՛ հոգաբարձութեան և թէ՛ հովուութեան գործը մնաց ինձ վրայ: Իսկ 1921-ի ընթացքին հոգաբարձութիւնը հետզհետէ կազմալուծուեցաւ, ինքզինքը « անյաղթելի դժուարութեանց »

առջեւ տեսնելով, ու ես մնացի մենակ եկեղեցու շինութեան ծրագրի գործադրման հոգը վրաս:

1920-ի դեկտեմբերի վերջերին Փարիզ մեկնեցայ Կիւլպէնկեան գերդաստանի փառքը կազմող Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանին տեսնելու և խնդրելու, որ յանձն առնէ Լոնդոնի եկեղեցու շինութեան ծախքերը հոգալ, արդէն մի քանի անգամ արիթ ունեցած էի նոյն նիւթի շուրջը խօսելու իր հետ: 1921-ի Նոյն-Տարու օրն էր, երբ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան բարի եղաւ ինձ ընդունելու. ի՛նչ երջանիկ օր: Կէս ժամ խօսեցի այդ նիւթի վրայ, և ունկնդիրս ուշադրութեամբ ու համբերութեամբ լսեց: Երբ խօսքս վերջացրի, ասաց բառացի հետեւեալը. « Երբ եկեղեցու մասին սկսաք խօսել, կը մտածէի 24 ժամ ժամանակ ուզել՝ Չեզ պատասխանելու համար: Այժմ որ վերջացրիք՝ յայտնում եմ համաձայնութիւնս. պայմանաւ որ թէ՛ հողը և թէ՛ շէնքը ինձմէ լինեն, ու երկուքը միասին ¹⁵ հազար ոսկուց աւելի ծախք չը նստեն »: Ուրախութիւնս չափ չունէր, և չեմ յիշում, թէ ինչպէս շնորհակալութիւն յայտնեցի: Այնուհետեւ ես Լոնդոն դարձայ և մի քանի օր յետոյ ստացայ Պ. Գ. Կիւլպէնկեանից հետեւեալ նամակը.

27 *Quai d'Orsay*

Paris, 10 January 1921

Very esteemed and dear Dr Abrahamian¹⁾,

With reference to the conversation I had the pleasure of having with you in Paris, when I intimated that I would be very interested in the construction of a Chapel for our Colony in London, I beg to put on record the tenor of our conversation to the following effect, i. e.

I shall be very pleased indeed to place at your disposal the sum of 15,000 Pounds, on the understanding that you will appoint a Committee of the Members of our Colony in London to be presided over by you, which Committee will act in consultation with me for the purpose of erecting a small Armenian Chapel with an adjoining residence for the Incumbent thereof.

The principal of my offer is that the construction

¹⁾ Ազգամուսան փոփոխութիւնը եղած է այս գրութեան բուսականից յետոյ :

Ա. Մ. Վ. Ն.

of the Chapel and the purchase of the land — in a word the whole operation, shall not exceed the above sum of 15,000 Pounds.

As I explained to you, I can only maintain this offer on the understanding, first, that the above sum shall not be exceeded, secondly that no other contributions which you may have received or may receive from Members of our London Colony or elsewhere shall go to increase the 15,000 Pounds for the purpose of building a larger edifice, as it is my intention that the whole building and the land should be dedicated to the memory of my father¹⁾ and be called « SOURP SARKIS ».

I am aware that you have already purchased the land, so that out of the above sum of 15,000 Pounds you will have either to refund the contributions thus employed, or on the other hand, to set aside those contributions to be used by our Colony as an Endowment for the Chapel and for the Incumbent. Thus those of our Colony who are desirous of making donations, financial or otherwise,

¹⁾ Մասնից յետոյ, Պ. Գ. Կիւլպէնկեան գովելի միտքն ունեցաւ եւ որոշեց նուիրել եկեղեցին իւր լուսամտոյի ծնողաց՝ Մանեսի Սարգիս եւ Տիրուհի Կիւլպէնկեանի յիշատակին :

may do so — provided that my desire be recognised to be the sole instrument in the purchase of the land and the erection thereon of the Chapel.

I would respectfully suggest that the construction be delayed for a few months in order that advantage may be taken of a fall in the cost of materials. There is no immediate hurry for this Chapel, and I believe greater advantage will be obtained in the laying out of the fund if the construction be not unduly pressed forward.

I would like to point out that, in limiting the fund to 15,000 Pounds, my aim has not merely been to restrict expenditure, but rather because I am firmly convinced that in the present distressed condition of our Nation, it would be improper to expend a larger amount for the construction of a Chapel in London.

When the construction commences, I will place at your disposal the necessary amounts as and when they are needed, and I will be pleased to refund the sums already paid for the land when the construction has been decided upon and work commenced.

It is my desire that the Chapel should be erected on the lines of the Armenian Architecture about which I have spoken to you.

In conclusion I beg to emphasize that had it not been for your personal and strenuous efforts in this connection, I would have deemed this work to be premature having regard to the sad state of our general national conditions.

Believe me, dear Dr Abrahamian, with the highest consideration,

Yours very sincerely
(Sgn.) C. S. GULBENKIAN

*The Very Reverend Dr Abel Abrahamian,
Armenian Suf. Bishop of London
6, Earl's Terrace,
Kensington, W. 8.*

Այս նամակը ստանալուց յետոյ, գումարիցի հոգարարձական ժողով, որը ինդրի մանրամասնութեանց ծանօթանալով, հետեւեալ պատասխանը ուղարկեց Փարիզ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանին.

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԼՈՆՏՈՆԻ

ARMENIAN CHURCH
COUNCIL

Լոնսոն, 17 յունի. 1921

Առ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան,

Փարիզ

Մեծարգոյ Հայրենակից

Լոնտոնի Հայոց եկեղեցու Հոգաբարձութիւնը գաղութիս Հոգեւոր Հովիւ Գեր. Աբէլ ծ. վարդապետի նախագահութեամբ գումարուած իր երէկուայ նիստի մէջ սրտի անհուն բերկրանքով տեղեկացաւ Ձեր առ վերջինս ուղղեալ ամսոյս 10-ի նամակի պարունակութեանը, որով սիրայօժարութիւն յայտնած էք ստանձնել Լոնտոնի Հայոց եկեղեցու կառուցման գործը, յատկացնելով 15 հազար ոսկի:

Հոգաբարձութիւնս լի երախտագիտութեամբ և բուռն հիացումով ընդունեց Ձեր յիշեալ աւետարեր գրութիւնը իր բոլոր պայմաններով:

Դուք, սիրելի՛ Հայրենակից, որ Ձեր յոյժ ազգօգուտ

ձեռնարկով պիտի դառնաք գաղութիս մեծ բարերարը, և պիտի գրաւէք Հայ ազգի գաղութային պատմութեան փայլուն էջերէց մէկը, երախտապարտ կը թողուք ոչ միայն մեզ՝ գաղութիս ապրող սերնդին, այլ և այն բոլոր յետագայ սերունդներին, որոնք պիտի աղօթեն այդ սրբազան Տաճարի նուիրական կամարների տակ, որը Հայ ժողովրդի գթառատ և սիրոփիչ մայրը եղած է դարերէ ի վեր, ոչ միայն մայր հայրենիքի մէջ, այլ և օտար հորիզոնների տակ, ուր հայը օտիպուած է եղել գաղթել իւր հայրենիքի քաղաքական դժգոհ պայմանների բերմամբ:

Մենք ի սրտէ կը մաղթենք, որ Բարձրեալը լուսաւորէ Ձեր հանգուցեալ ծնողի՝ Սարգիս Կիւլպէնկեանի հոգին, ի յիշատակ որի պիտի կառուցուի այդ Ս. Տաճարը, և իւր բարձր հովանու տակ առնէ Ձեզ և Ձեր ողջ գերդաստանը:

Վասն Ասեմապրի
Ե. Քէչեան

Ասեմապէս
Մ. Կիւսէնեան

Նախագահ
ԱԲԷԼ Մ. ՎՐԳ.

Առաջին հրապարակային ծանուցումը այս մասին եղաւ յունուար 23-ին Orphanage Chapel-ի մէջ, Ս. Մանդեան առթիւ մատուցածս Ս. Պատարագի ընթացքին, որից յետոյ հետեւեալ գիրը ուղղեցի Պ. Գ. Կիւլպէնկեանին.

24 յունուարի 1921
Լոնդոն

Առ Մեծարգոյ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան,
Փարիզ,
Սիրելի և Մեծարգոյ Հայրենակից,

Ամսոյս 10-ի Ձեր աւետարեր գրութիւնը, ի հետևանս
Փարիզում ունեցած մեր խօսակցութեան, ընդունեցի
խորին երախտագիտութեամբ և անմիջապէս գումարեցի
հոգաբարձական ժողով, որի շնորհակալութեան և երախ-
տապարտութեան հաւաստիքը արտայայտուեցաւ՝ Ձեզ
ուղղեալ մի նամակով:

Երէկ Ս. Ծննդեան առթիւ մատուցի Ս. Պատարագ
ծանօթ անգլ. եկեղեցում ժողովրդեան խօսուն բազմու-
թեան ներկայութեան: Ամենքը շտապած էին եկեղեցի
գալ, որոշապէս լսելու այն աւետիսը, որ պիտի տայի
իրենց տեղւոյս հայ եկեղեցու շինութեան մասին: Քարո-
զէս վերջ ծանուցի ժողովրդեան, որ Գուք ազնուօրէն և
սիրայօժար ստանձնած էք տեղիս հայ եկեղեցու շինու-
թեան գործը, ազգին նուիրելով թէ՛ հողը և թէ՛ շէնքը:
Մի գործ, որ գաղութիս օրհնութիւնը պիտի լինի:
Ամենքի գէմքերի վրայ նկատելի էին գոհունակութեան
և հիացումի արտայայտութիւններ, որ վերջապէս Ձեր
շնորհիւ իրականացաւ այն, ինչ որ կը փափագէր գա-
ղութս տարիներէ ի վեր:

Ամենքս օրհնեցինք Ձեզ և Ձեր ընտանիքը, աղօթե-
ցինք Ձեզ համար և մաղթեցինք Ձեզ բոլորիդ երկար և
երջանիկ կեանք, և Ձեր հանգուցեալ ծնողաց համար
հանգիստ արքայութիւն:

Գուք որ դիտցաք լինել գաղութիս բարերարը, մեծ
ոյս ունիմ, որ գաղութս էլ պիտի զիտնայ լինել Ձեզ
երախտագէտ:

Մնամ ողջունիւ սիրոյ միշտ Ձերդ

Աղօթարար՝

Ս.ՌԷԼ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ

1921-ի փետրուար 5-ին կազմուեցաւ Պ. Գա-
լուստ Կիւլպէնկեանի վերոյիշեալ նամակում աղ-
նարկուած « Շինութեան Յանձնախումբը » իմ
նախագահութեամբ, բաղկացած հետեւեալ անդամ-
ներէից.

- Պ. Յ. Քեհեան
- » Մ. Կիւտէնեան
- » Տ. Նէվշէնիլը

հետզհետէ սրանց վրայ աւելացան Պ Պ. Յովակիմ
Տէր Յովակիմեան և Աւետում Յակոբեան: Մինչեւ
եկեղեցու հիմնարկէքը՝ 1922 թ. փետր. 11-ը քաղա-
քէս մեկնած էր Պ. Յովակիմ Տէր Յովակիմեանը.
Իսկ Պ. Մ. Կիւտէնեան ի ցաւ բոլորիս վախճանած
մի դժբախտ արկածով: Այնպէս որ մինչեւ եկե-
ղեցու հիմնարկէքը Շինութեան Յանձնախումբի

կազմի մէջ մնացած էին նոքա, որոնք ստորագրած են հիմնադրութեան արձանագրութեան տակ:

Այս Յանձնախումբը նշանակուեցաւ որպէս ներկայացուցիչ զաղութի և որպէս խորհրդական ու օժանդակող եկեղեցւոյ բարերարի՝ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի, անշուշտ վճռական ձայնը վերջինիս վերապահելով: Այսպէս Շինութեան Յանձնախումբը պէտք եղած ժամանակ ժողովներ գումարելով, զբաղեցաւ շէնքերի յատակագծի մասին կարծիքներ յայտնելով ու խորհուրդներ տալով, հիմնարկէքի կարգադրութիւններով ու յարակից խնդիրներով:

1921 թուականը անցաւ շինութեան համար նախապատրաստական աշխատանքներ կատարելով: Աշխատանքներ, որոնք թէև զրսից աննշմարելի և առանց շօշափելի արդիւնքի, սակայն էապէս չափազանց զբաղեցնող և սիրտ մաշող էին: Թէև հոգաբարձութեան կազմալոյծ վիճակն էլ միւս կողմից էր դժուարացնում գործը, բայց և մեծ գոհողութիւններով ու համբերութեամբ կարելի եղաւ այդ բոլոր դժուարութիւններից անցնել և ծրագիրը իր գործադրման հասցնել ի զարմանս բոլոր թերահաւատների ու անտարբերների:

Յիշեալ նախապատրաստութեանց ընթացքին երեւաց, որ ոչ մի կերպ կարելի չէ բարերար Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի սկզբնապէս տրամադրած գումարով (13,000 ոսկի) կառուցանել եկեղեցու մի

շէնք, որը հայկական ոճով լինի: Մոռնալու չէ, որ այդ գումարից դեռ պէտք է հանուէր հողին վճարւած 6,300 ոսկին, որպէս զի թէ՛ հողը և թէ՛ շէնքերը լինէին նուէր ազգին Պ. Գ. Կիւլպէնկեանի կողմից: Այս կէտը պարզուելուց յետոյ պէտք էր կամ եկեղեցի շինելու ծրագրից բոլորովին հրաժարւել, կամ խնդրել, որ բարերարը իր նախապէս տրամադրած գումարը աւելացնէ: Եւ այստեղ էլ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան հանդէս եկաւ որպէս կատարեալ gentleman և իրեն յատուկ առատաձեռնութեամբ ու դէպի իր ազգն ու եկեղեցին ունեցած գործնական հետաքրքրութեամբ, հնարաւոր դարձրեց ծրագրի իրականացումը: Այս առթիւ աւելորդ չէ յիշել հետեւեալ միջադէպը:

Ամառնային մի շոգ առաւօտ էր, երբ իրլանդացի բանաստեղծ Thomas Moor-ի հատորը ձեռքիս դուրս եկայ ինձանից ոչ շատ հեռու գտնուող Kensington Park-ը քիչ գովանալու և միեւնոյն ժամանակ այդ հետաքրքիր հատորը աչքի անցունելու, որի ուսսերէն թարգմանութեան միայն ծանօթ էի: Գիրքը թերթածս միջոցին ուշադրութիւնս գրաւեց *Those Evening Bells* ոտանաւորը, ուր բանաստեղծը հայրենի տան և եկեղեցու մանկական յիշողութիւններն է վերարտադրում: Իմ մէջ էլ արթնցան նոյն յիշողութիւնները. ես էլ տեսայ մեր հայրենի տունը և լսեցի մեր մամառապատ եկեղեցու յագնած զան-

գերի միօրինակ զօղանջը, որոնց հետ բնական կերպով զուգորդուեցան Լոնդոնում շինուելիք հայ եկեղեցու զանգերի ձայնը: Եւ այս բոլորը մղեցին ինձ մի յանդուգն փորձի — թարգմանել այդ ոտանաւորը հայերէնի. այդպէս էլ արի, և ահա արդիւնքը.

ԵՐԵՎՈՅԵԱՆ ԶԱՆԳԱԿՆԵՐ

Երեկոյեան զանգակների
 Զայնն է գալիս ականջիս,
 Եւ մանկական հեկեաթների
 Յոյզը բերում թոյլ լանջիս:

Պատանեկան փողոցիկ օրեր
 Իմ հայրենի յարկի սակ
 Եւ այն վերջին զօղանջը ձեր
 Յիշում եմ դեռ շատ յսակ:

Անցան սոքա, գացին յաւէս
 Զուարճութիւն եւ բերհանք.
 Որքա՞ն արտեր երանաւէս
 Զունին այլ ես այստեղ կեանք:

Ընկած նոքա հողակոյսի
 Խաւարի մէջ ցիր ու ցան

Էլ չեն լսում ո՛չ արտոյսի,
 Ո՛չ զանգերի դիւրիչ ձայն:

Նայնն էլ ինձի պիտի պատահի՞
 — Սեւ հողի սակ լուռ հանգչել —
 Բայց զանգակներ դուք Անմահի
 Շարունակէ՛ք պիտի հնչել:

Այն ժամանակ այլ ֆերթողներ
 Հիւր պիտի գան այս ձորերին,
 Որք պիտի ձօնեն նոր կորողներ
 Զեր փառապանծ օրերին:

Տուն վերադառնալով, այս թարգմանութեան սրբագրութիւնն էի անում, երբ մի ինքնաշարժ դռանս առջեւ կանգ առաւ: Եկողը Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանն էր, աշխոյժ և ժպտադէմ, ինչպէս որ է սովորաբար: Որպիսութեան սովորական հարցումներ փոխանակելուց յետոյ՝ մեծազնիւ հիւրս հետաքրքրուեցաւ դիմացս դրուած թղթով, որի վրայ թանաքը դեռ նոր էր չորացել, և գրուածքի ինչ լինելն էլ յայտնի էր: « Ի՞նչ է, բանաստեղծ էք լինելն էլ յայտնի էր: « Ի՞նչ է, բանաստեղծ էք լինելն էլ, հարցրեց հիւրս կատակով: « Ըստ երեւոյթի », պատասխանեցի. « Սա մի թարգմանութիւն է, կողէ՞ք կարդամ Ձեզ »: « Կերեւայ թէ դուք արդէն լսում էք զանգերի ձայնը, առանց որ եկեղեցին շինուած լինի », յարեց ունկնդիրս

երկրորդ ընթերցումս լսելուց յետոյ: « Ասում են թէ վարդապետութիւնը մի տեսակ բանաստեղծութիւն է. դրա համար էլ վարդապետների երեւակայութիւնը զօրեղ է լինում, ինչպէս բանաստեղծներինը », պատասխանեցի կէս լուրջ, կէս կատակ: « Ուրեմն ասացէք, ի՞նչ վիճակի մէջ է մեր եկեղեցու յատակագծի խնդիրը », հարցրեց խօսակիցս, և այնուհետեւ անցանք բուն նիւթին: Բացատրեցի մանրամասնութիւնները, եզրակացութիւն հանելով այն, ինչ որ քիչ վերեւ յիշեցի. այսինքն՝ կամ պէտք էր ամբողջ ծրագրից հրաժարուել, եթէ ուղենք անպայման հայկական ոճով շինել եկեղեցին, և կամ թէ աւելի գումար յատկացնել: Մէկ անգամ եւս այս մեծ մարդը ինձ մեծ ուրախութիւն պատճառեց, երբ առանց առարկութեան յայտնեց, որ 15,000 ոսկի կը յատկացնի միայն շէնքերին, հողի դրամն էլ զատ հաշուելով: Դա նշանակում էր 6,500 ոսկու մի յաւելում, որով ծրագիրը գործադրուած կարելի էր նկատել: Այնուհետեւ թերթեցինք հայկական ճարտարապետութեան մասին եղող ուսումնասիրութիւնները (Josef Strzygowski-ի « Die Baukunst der Armenier », H. F. Lynch-ի « Armenia » աշխատութիւնները և զանազան լուսանկարներ) մեր նախնեաց փառքի յիշատակարաններից մէկը գտնելու, որ յարմարէր մեր ծրագրին և վերարտադրուե-

լով՝ դառնար Լոնդոնի հայոց եկեղեցին: Հաղթատի վանքի մօտ շինուած զանգակատունն էր, 15-րդ դարու մի շէնք, որի վրայ կանգ առաւ մեր ընտրութիւնը: Յաջորդ օրը ճարտարապետին զնացի (Mewès & Davis, 22, Conduit St.), ցոյց տուի մեր արած ընտրութիւնը, բացատրեցի լինելիք յաւելումները (արեւելքից բեմ, հարաւից աւանդատուն) և ծախսուելիք գումարը, յանձնարարելով, որ եղած նիւթերի օգնութեամբ կազմէ մի լիակատար յատակագիծ և յայտնէ մօտաւոր ծախքը: Երկու ամիս յետոյ արդէն բոլոր մանրամասնութիւնք յայտնի էին, և համաձայն եկեղեցու բարերարի հրահանգի, Շինութեան Յանձնախումբը որոշեց եկեղեցու եւ հովուական բնակարանի յատակագծերը ութ տարբեր շինողների մրցումի դնել: Այս մրցումի մէջ շահող հանդիսացաւ Holloway Brothers տունը որպէս աժանագին շինող, որի հետ էլ պայմանագիր ստորագրուեցաւ 1921 թ. դեկտեմբեր 25-ին, ու աշխատանքն սկսուեցաւ անմիջապէս: Ըստ այդ պայմանի երկու շէնքերն էլ պիտի վերջանան 1922 թ. օգոստոս 25-ին, այսինքն 30 շաբաթուայ ընթացքում:

Սոյն պայմանագիրը ստորագրուելուց յետոյ, Շինութեան Յանձնախումբի առաջին գործն եղաւ որոշել եկեղեցու պաշտօնական հիմնարկէքի օրը, խորհրդակցելով բարերարի հետ: Եւ ի նկատի ունե-

նալով, որ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան կառուցանում է Լոնդոնի եկեղեցին ի յիշատակ իւր լուսահոգի ծնողաց՝ Մահտեսի Սարգիս¹⁾ և Տիրուհի²⁾ Կիւլպէնկեանի, որով և եկեղեցին կոչուելու է Ս. Սարգիս, ուստի շատ պատեհ կարգադրութիւն էր, որ 1922 թ. փետր, 11-ը՝ Ս. Սարգսի Տօնի օրը ընտրուեցաւ որպէս պաշտօնական հիմնարկութեան օր: Ահա այն ծանուցագիրը, որով Լոնտոնի հայ գաղութին լուր տրուեցաւ փետր. 11-ին տեղի ունենալիք պատմական այդ զէպքի մասին:

THE ARMENIAN CHURCH CONSTRUCTION COMMITTEE

have the pleasure to inform you that the ceremony of Laying the Foundation of the Armenian Church **St. Sarkis**, at Iverna Gardens, Kensington, W. 8. will take place next Saturday, 11th Febr. at 3 p. m.

DR. ABEL NAZARIAN (the Armenian Supreme Vardapet), will officiate and MRS. C. GULBENKIAN will lay the Foundation Stone. After the ceremony MRS. C. GULBENKIAN at Home, at 47A, Redcliffe Square, S. W. 10.

You are cordially invited

¹⁾ Ծնեալ Թալաս, 28 Յունուարի (9 Փետր. 1836 թ. վախճ. Պոլիս, 13 Յունուարի (25 Յունուար) 1893 թ.

²⁾ Ծնեալ Թալաս, Մայիսին, 1846. վախճ. Պոլիս 19 Մայիսի (1 Յունիս) 1908 թ.

Հիմնարկութեան ծիսական մասը աւարտելուց յետոյ՝ ի լուր ժողովրդեան կարգացուեցաւ և ստորագրուեցաւ նախօրօք պատրաստուած հետեւեալ արձանագրութիւնը, որ մագաղաթի վրայ յատուկ խնամքով գրուած պահուում է եկեղեցու տան մէջ:

ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՒՐԲ ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԼՈՆԴՈՆԻ

Յամի Տեսուց 1922 ի 11 ամսեանն փետրուարի

Բարեպաշտ և ազգասէր մեծանուն Գալուստ Սարգիս Կիւլպէնկեան տեսնելով, որ երկար տարիներէ ի վեր Անգլիոյ մայրաքաղաքի՝ Լոնդոնի պէս կարեւոր մի վայրում հաստատուած հայ գաղութը հանդէպ Ազգի և Եկեղեցւոյ ունեցած իւր մի շարք էական պարտականութեանց կատարման մէջ մեծ խոչընդոտների է հանդիպում գլխաւորապէս սեփական եկեղեցի չունենալու պատճառով և նպատակ ունենալով մշտական կարելիութիւն ստեղծելու՝

ա) Մխիթարելու գաղութս հողեւորապէս.

բ) ի մի համախմբելու գաղութիս ցրուած անգամները և վառ պահելու նոցա մէջ Աւետարանի կենդանի խօսքը, հայ եկեղեցւոյ սրբազան աւանդութիւնը և ազգային ոգին.

գ) Լըջօրէն հող տանելու գաղութիս մանուկ

սերնդի ազգային կրթութեանն ու դաստիարակութեանը.

դ) Աւելի հաստատուն և տեւական դարձնելու գաղութիս կապը Մայր Հայրենիքի և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հետ.

և ե) Անդլիական աշխարհի հետ աւելի մօտ կապեր հաստատելու ու նրան աւելի ցայտուն կերպով ներկայացնելու հայոց ազգային, եկեղեցական ինքնուրոյնութիւնը:

Սիրայօժար կերպով յանձն առաւ իւր սեփական միջոցներով հոգալ Լոնդոնի հայոց Սուրբ Սարգիս եկեղեցու և նրան կից հովուական ընկարանի հողի գնման և շինութեանց կառուցման բոլոր ծախքերը, ի յաւերժացումն իւր սիրեցեալ ծնողաց՝ լուսահոգի Մանտեսի Սարգիս և Տիրուհի Կիւլպէնկեանի յիշատակի, ինչպէս և այս բոլորը ազգային սեփականութիւն դարձնելու գովելի մտադրութեամբ կազմեց մի յատուկ խնամակալութիւն, որի անուամբ և իրաւասութեամբ պահպանուին ու կառավարուին յիշեալ շէնքերը:

Այսօր՝ Սուրբ Սարգիս Ծոնին Լոնդոնի հայ գաղութը մեծ գոհունակութեամբ և խորին երախտագիտութեամբ լեցուած դէպի իւր մեծանուն բարերարը՝ Պարոն Գալուստ Սարգիս Կիւլպէնկեան, ի ներկայութեան Հայաստանի Հանրապետութեան Լոնդոնի ներկայացուցչի, եկեղեցւոյ Շինութեան

Յան Զնաժողովի անդամոց, ճարտարապետի և խուռներամ հաւատացեալների, կատարեց Լոնդոնի հայոց Սուրբ Սարգիս եկեղեցու հիմնադրութիւնը:

Համաձայն եկեղեցւոյ բարերարի փափագի հիմքի օժումը կատարեց գաղութիս Հոգ. Հովիւ և եկեղեցւոյ Շինութեան Յան Զնաժողովի նախագահ Գերապատիւ Աբէլ Տ. վարդապետ Նազարեան, և հիմնաքարերը դրուեցան եկեղեցւոյ բարերարի Ազնուափայլ Տիկնոջ՝ Նուարդ Կիւլպէնկեանի ձեռամբ:

Թող Տէրն օրհնէ եկեղեցւոյ մեծանուն բարերարի և բոլոր վաստակաւորների յիշատակը:

Ստորագրուած

Անդամ Շինութեան Յան Զնաժողովի՝	Հիմնադիր՝
Աւետուհ Եկեղեցու	Նուարդ Կիւլպէնկեան
Եկեղեցու Բնիկեան	
Տիրուհի Նեվէհիբ	Ներկայացուցիչ Հայաստանի
ձարսարապետ՝	Հանրապետեան՝
Arthur Davis	Զօրավար Յ. Բագրատուցի
	Օձող հիմնաց՝
Ս. Բէլ Տ. վարդապետ Նազարեան	

Եկեղեցւոյ բարերարը իր անյետաձգելի զբաղմանց պատճառով քաղաքէս բացակայ էր այդ օրը, որով հիմնաքարերը դրուեցան իր ազնուափայլ կնոջ՝ Տիկին Նուարդ Կիւլպէնկեանի ձեռամբ, որը և բարի

եղաւ հիմնարկէքից յետոյ թէյով հիւրասիրելու բոլոր ներկաները: Այդ թէյասեղանի միջոցին Շինութեան Յանձնաժողովը զաղութի անդամների միահամուռ փափագին գոհացում տալով, հետեւեալ հեռագիրն ուղղեց Փարիզ եկեղեցու բարերարին.

Caloust Gulbenkian

Paris

On the memorable occasion of laying the foundation stone of the Church St. Sarkis, the Armenian Colony in London beg you to accepte their heartfelt thanks and gratitude for the magnificent gift of a church.

(Signed) Construction Committee.

Սոյն հեռագրին ի պատասխան մեր մեծանուն բարերարը շտապած էր հետեւեալ օրն իսկ ուղարկել այս հեռագիրը.

Doctor Nazarian,

6, Earl's Terrace
London.

Please convey my best thanks to Construction Committee for their telegram. It has given me great satisfaction to have been able to carry out this national work.

(Signed) Gulbenkian

Հիմնարկէքի մասին Պոլսոյ Հայոց Սրբազան

պատրիարքին պաշտօնապէս տեղեկագրելուցս յետոյ՝ ստացուեցաւ հետեւեալ օրհնութեան գիրը յանուն եկեղեցւոյս բարերարի.

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ

24 Փետրուար, 1922

№ 7234

Ազնուաշուք և բարեսէր
Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեան,

ի Լոնսոն

Բերկրութեամբ սրտի տեղեկացանք Գերապատիւ Տ. Աբէլ Տ. վարդապետ Նազարեանի մեզի ուղղած գրութենէն, որ Ձեր Ազնուութիւնը գեղեցիկ գաղափարն ունեցեր է իր իսկ անձնական ծախքովը օժտել տեղւոյդ հայ գաղութը հայ եկեղեցիով մը, նուիրուած յանուն Սրբոյն Սարգսի, և ի յիշատակ Ձեր պատուական ծնողաց:

Քանի՛ գովելի է Ձեր այս ձեռնարկը. ան երախտագէտ զաւակի մը առ իւր ծնողն պարտքի հատուցում մ'է. անով տեղւոյդ հայ գաղութին հոգեւոր մէկ պէտքն է որ կը լրացուի. ան պիտի

համախմբէ իւր շուրջը գաղութիդ անդամները, զանոնք պիտի միացնէ իրարու աւելի սերտիւ ու պիտի ջամբէ անոնց հոգեկան քաղցր մխիթարութիւնը:

Կ'օրհնենք մեր բոլոր սրտովը Ձեր այս ձեռնարկը, որ իբր յաւերժական կոթող պիտի պանծացնէ Ձեր անունն ու Ձեր բարեսէր հօր յիշատակը ու կը մաղթենք, որ երկինք երկարեն Ձեր Ազնուութեան եւ Ձեր գերդաստանի բոլոր անդամներուն թանկագին կեանքը յամայր ամս, որպէսզի ազգը տակաւին բաղձն ունենայ ընդերկար վայելելու անոնց բարեսէր զգացմանց քաղցր արգասիքները:

Մնամք ողջունիւ սիրոյ
աղօթարար՝

ՊԱՏՐԻՍՏՐԻ ՀԱՅՈՑ

(Ստրագ.) ԶԱԻԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

1921-ի ընթացքին տեղեկազրած էի Ս. Էջմիածին Ազգիս Վեհափառ Հայրապետին Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի այս յոյժ գովելի և ազգօգուտ ձեռնարկի մասին: Նորին Ս. Օծութիւն գնահատելով մեր մեծանուն և բազմահանճար հայրենակցի բարեգործութիւնը, հարկ տեսած էր պարգևատրել իրեն « Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի » Ա. կարգի Հայրապետական շքանշանով, հետեւեալ օրհնութեան կոնդակով.

Քեորգ ծառայ Գրիսոսի եւ Անասանելի Կամօֆն Ասուծոյ Եպիսկոպոսապետ եւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց Ծայրագոյն Պատրիարք Համագգական Նախամեծար Արոտոյ Արարատեան Առաքելական Մայր Եկեղեցոյ Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի.

Գերագնի Պատն Գալուստ Սարգսի Կիւլպէնկեան, հարագս որդոյ Մայր Արոտոյս եւ սիրելոյ Մերոյ նուիրեալ ողոյն հայրական հանդերձ հայրապետական օրհնութեանք:

Քաղցր է Մեզ լսել զախորժալուր համբաւոյ Ձերմեռանդութեան և հայրենասիրական զգացմանց հոգեւոր որդւոց Ս. Եկեղեցոյ Մերոյ և տառապեալ հայրենեաց, եղելոց ի հեռաւոր երկիրս, որք ի տարակայից պանդխտութեան իւրեանց հոգւով եւ սրտիւ զօրեալք, առաւել քան զքնակացն եւ մերձաւորագունիցն, վառեալք կան սիրով հայրենեաց յամենայնի եւ յամենայն իրս, ձեռնտու եւ սատար կարեաց նոցին հանդիսանալով:

Ի թիւս հայրենասէր բարերարաց քաղցր է Մեզ յիշատակել աստանոր զմեծատեմ գերդաստանն Կիւլպէնկեանց, որոց համբաւ ազգասիրական եւ եկեղեցասիրական ի վաղ ժամանակէ հետէ բարձրաքարող հնչէ ընդ ամենայն տեղիս, ժառանգք որոյ հայրենասէրք մի զինի միոյ առաւելագոյնս

իմն եռանդեամբ զմիմեանս զերազանցել ջանան: Յայնպիսոյ այգւոյ գովելոյ ստղալից շառաւիղ զՁեզ գիտելով, չեմք աներկբայ, զի որդի հարազատ զնմանութիւն հօրն առաքինացելոյ յինքեան բերէ, որպէս հաւաստիօրէն առ Մեզ հասնեն համբաւք, եթէ դուք զեղեցիկ իմն մտադրութեամբ յանձն առեալ էք զշինութիւն հայ եկեղեցւոյ յոստանին Անգլիոյ՝ ի Լոնդոն: Ոչ միայն այդ, այլ և զգինն զնեալ զետնոյն ի սեփականութենէ Ձերմէ զոհելով, ի յիշատակ հանգուցեալ հօրն Ձերոյ Սարգսի:

Եւ Մեք, որ սիրողս եմք և նախանձախնդիր պատուոյ և անուան մերս ազգայնոց յայս օտարաց, մանաւանդ յայնպիսի կեդրոնս, որպիսին է Լոնդոն, միխիթարեցաք ի սիրտ և ցնծացաք ի հոգի: Ուստի և առ ի արտայայտումն Մերոյս զգացմանց և ի գոհունակութիւն հանդէպ գովելոյն Ձեր մտադրութեանց, այսու հայրապետական կոնդակաւ շնորհեմք Ձեզ զականակուռ ջրանշան ոսկեայ Ս. Հօրն Մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի, Ա. աստիճանի, ի կրել ի կուրծս Ձեր, որպէս առհաւատչեայ սիրոյ Հայրապետին Հայոց Մեծաց առ ազգասէր և եկեղեցասէր որդիդ, Երկնաւորին թողով զլիակատարն վարձատրութիւն յանսպառ դանձուց Իւրոց, որ զիտէ օրհնել, վարձատրել և ճոխացուցանել զայնպիսիս, որք սիրողք են անուան Իւրոյ և փառաւորիչք խաչի և հաւատոյ Միաճնի Իւրոյ:

Կացջիք, մնասջիք ողջք, յաջողք և առողջք յամսյր ամօք հանդերձ ընտանեօք և զաւակօք ի փառս սիրեցեալ ազգիս և ի պարծանս Ս. Եկեղեցւոյ Մերոյ, որոյ ընտրութեամբ լրութեան սիրեցեալ ազգիս կամք մնամք՝

(Ստորագ.)

Աղօթարար

Վ. ՇԱՍԻ ԳԷՈՐԳ Ե.

ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆՅՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ի 1 Օգոստոսի 1921 ամի.

և ըստ Տոկարիս ՌՅՀ.

Ի Հայրապետական Մերում Թ. ամի
յԱւստիսեան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի.

Ի ՎԱԴԱՐՇԱՊԱՏ

Թ. 233.

Հայրապետական այս կոնդակը հաղորդակցութեանց անկանոնութեան պատճառով դժբախտաբար ուշ հասաւ ինձ, որով կարելի չեղաւ հիմնարկէքի օրը ներկայացնել Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեանին, ինչպէս որ մտադրած էի, այլ աւելի ուշ:

Ահա այն գիրը, որ Պ. Գալուստ Կիւլպէնկեան ուղղեց Նորին Ս. Օծութիւն Ազգիս Վեհափառ Կաթողիկոսին ի պատասխան յիշեալ կոնդակի.

2 Մայիսի 1922 թ. Լանդոն
 Նորին Վեհափառութիւն Տ. Տ. Գէորգ Ե.
 Մրբազնագոյն Կաթողիկոս Ամենայն Հայաց,
 Է Ս. Էջմիածին

Վենախոս Տեռ,

Ձերդ Վեհափառութիւնը իւր հայրապետական թիւ 233 սրբատու Կոնդակով արժանի տեսած է նուաստիս պարգեւատրել « Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ » Ա. աստիճանի հայրապետական ջրանշանով, որ ընդունեցի Գեր. Աբէլ ծ. վարդապետ Նազարեանի միջոցով, համաձայն Ձերդ Վեհափառութեան հրահանգի:

Հայրապետական այս բարձր գնահատութիւնը, որ կարուկի ինձ սիրեցեալ լուսահոգի ծնողացս անմոռաց յիշատակին Լոնդոնի մէջ հայ եկեղեցի մը կառուցանելուս առթիւ, մեծապէս կը մխիթարէ զիս, որի համար այսու կը յայտնեմ Ձերդ Վեհափառութեան որդիական խորին շնորհակալութիւններս ու երախտագիտական ջերմ զգացումներս:

Երկար տարիներէ ի վեր հայրենի հողէն հեռու ապրած լինելով, տեսած եմ, որ օտար երկրների մէջ ցրուած հայութիւնը ի մի համախմբող, կորստեան վտանգէն ազատող և հոգեպէս մխիթարող ազգային միակ հիմնարկութիւնը հայ եկեղեցին եղած է: Իմ ալ փտփազս էր բարեպաշտ ծնողներուս յիշատակը ազգօգուտ ձեռնարկով մը յաւերժացնել, ուստի սիրայօժար ստանձնեցի Լոնդոնի մէջ հայ եկեղեցի մը կառուցումը, որի պէտքը շատ ժամանակէ ի վեր զգալի էր, նա-

մանաւանդ այժմ, երբ մեր տառապեալ ազգի մնացորդները մայր երկրի, թէ օտարութեան մէջ մեծապէս պէտք ունին հոգեկան մխիթարանքի:

Ձերդ Սուրբ Օծութեան օրհնածիր Կոնդակը և հայրապետական պարգեւատրութիւնը, զորս պիտի պահեմ որպէս ամենաթանկագին յիշատակներ, կուգան այսօր հաստատելու հեղինակաւոր ձայնով մը, թէ չեմ սխալած ձեռնարկիս օգտակարութեան մէջ:

Յիկեղեցին, որ Ս. Սարգիս պիտի կոչուի լուսահոգի հօրս անունով և որի օժման համար թոյլտուութեան խնդրագիր մը ուղարկուած է Ձերդ Վեհափառութեան Շինութեան Յանձնաժողովի կողմից, ինչպէս և եկեղեցուն կից հովուական բնակարանն ու անոնց հողը, բոլոր ջարժական կայքով միասին այժմէն իսկ ազգային սեփականութիւն դարձնելու մտօք՝ կազմած եմ մէկ խնամակալութիւն, որոշ կանոնադրով, որի մէկ օրինակն էլ Ձերդ վեհափառութեան պիտի ուղարկուի, հայրապետական դիւանատան մէջ պահուելու և ապագային ի պահանջել հարկին օգտագործուելու համար:

Համբուրելով Ձերդ Վեհափառութեան Ս. Աջը, մնամ որդիական ակնածանօք ամենախոնարհ ծառայ՝

(Ստորագ.) ԳԵԼՈՒՍՏ Ս. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ

Յիկեղեցու հիմնարկէքից յետոյ Շինութեան Յանձնախումբը տեսնելով, որ կապալառուն արագօրէն և ճշտօրէն կատարում է իր պարտականութիւնը, որով ոչ մի կասկած չի մնում, որ շինութիւնը որոշեալ ժամանակին՝ օգոստ. 23-ին պիտի աւարտի, հետեւեալ

գիրը ուղարկեց Ս. Էջմիածին, Վեհափառ կաթողիկոսին, Օծման հրամանի համար-

Լոնդոն, 7 Ապրիլ 1922 թ.

Նորին Սուրբ Օծուքիւն Տ. Տ. Գեորգ Ե.

Վեհափառ եւ Սրբազնագոյն Կաթողիկոս

Ամենայն Հայոց,

ի Ս. Էջմիածին

Վեհափառ Տեռ,

Ձերդ Վեհափառութեան յայտնի ըլլալու է, որ շնորհիւ տեղիս Հայոց Հոգեւոր Հովիւ Գեր. Տ. Աբէլ Տ. վարդապետ Նազարեանի թափած անխոնջ ջանքերի, մեր ազգասէր եւ բարեպաշտ մեծանուն հայրենակից Տիար Գալուստ Սարգիս Կիւլպէնկեան սիրայօժար կերպով ստանձնած է հոգալ տեղիս հայ եկեղեցւոյ հողի գնման եւ անոր կից հովեական բնակարանի մը կառուցման ծախքերը, որով Լոնտոնի հայ գաղութը ունեցաւ իր շատոնց զգացած մէկ մեծ պէտքին գոհացումը:

Եկեղեցւոյ շէնքը, որի հիմնարկութիւնը կատարուեցաւ տարւոյս փետր. 11-ին Գեր. Աբէլ Տ. վարդապետի ձեռամբ, արդէն բաւական առաջ դացած է եւ պիտի աւարտուի տարւոյս օգոստ. 23-ին ըստ արուած պայմանի, որով յանուն եկեղեցւոյ Երկու թեան Յանձնախումբի կը խնդրենք ներկայիւս որ Ձերդ Ս. Օծութիւն բարեհաճի հրաման տալ Գեր. Տ. Աբէլ Տ. վարդապետին կատարելու անոր օծումը առաջիկայ սեպտեմբեր 24-ին Խաչվերացի Տօնին:

Եկեղեցին կոչուելու է Ս. Սարգիս, նուիրուած անոր բա-

րերարի հանդուցեալ ճնողաց՝ Մահտեսի Սարգիս եւ Տիրուհի Կիւլպէնկեանի յիշատակին:

Համբուրելով Ձերդ Վեհափառութեան Ս. աջը, մեամք

ի դիմաց Լոնտոնի Հայոց Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ

Երկու թեան Յանձնախումբի

Ատենադպիր՝

Փոխ-Նախագահ՝

(Ստորգ.) Տ. Նէվիլ-Էլիօ

Ա. Պ. ՅԱԿՈՒԲԵԱՆ

Եւ այժմ բոլոր պատրաստութիւնները տեսնուած են, որ որոշեալ օրը պատշաճ հանդիսաւորութեամբ կատարուի Լոնդոնի Հայոց Ս. Սարգիս եկեղեցու օծումը, այն է՝ առաջիկայ սեպտ. 24-ին՝ Ս. Խաչի Տօնին, որից յետոյ Լոնդոնի հայ գաղութին կը մնայ ամբողջ սրտով փարիլ այդ սրբազան հիմնարկութեանը, սնուցանել գայն նիւթապէս եւ սնուիլ նրանից հոգեպէս:

Մի քանի խօսք էլ հողի դիրքի եւ շէնքերի կազմութեան մասին:

Դիրքի մասին բաւական է ասել, որ Լոնդոնը ճանաչող ամեն մարդ, առանց բացառութեան զըտնում է, որ հայ եկեղեցու համար այս ծով քաղաքում աւելի լաւ տեղ չէր կարելի ունենալ: Արդէն սկզբից ի վեր բոլորիս համար մեծ կարեւորութիւն ունէր այդ հարցը — քաղաքի սր մասում պէտք է լինի մեր եկեղեցին: Յայտնի է, որ տեղին փոքրաթիւ հայ գաղութը ապրում է ցրուած, քաղաքի զանազան

մասերում, այնպէս որ կարելի չէ ասել, թէ Լոնդոնի այս կամ այն թաղը հայոց համար կենդրոն է: Մոտմ էր ուրեմն ընտրել քաղաքի բնակելի լաւագոյն թաղերից մէկը, որ լինէր նաեւ դիւրին երթեւեկելի: Այս տեսակէտից Kensington-ը ամենայարմար թաղն է, ուր և գնուեցաւ մեր եկեղեցու հողը: Այս հողի մի մասնաւոր առաւելութիւնն էլ այն է, որ գլխաւոր փողոցի (High st. Kens.) մօտ գտնուող մի շատ մաքուր և զեղեցիկ հրապարակի (Iverna gardens) վրայ է և ունի երկու ճակատ, մէկը նոյն հրապարակի, իսկ միւսը այդ հրապարակից բաժանուող մի մաքուր և խաղաղ փողոցի վրայ: Վերոյիշեալ գլխաւոր փողոցով անցնում են քաղաքի բոլոր մասերը տանող omnibus-եր. բացի այդ, եկեղեցուց երկու վայրկեան հեռաւորութեամբ, նոյն գլխաւոր փողոցի վրայ են Underground-ի կայարանը և taxi-ների կայանը: Մեծ քաղաքի համար այսպիսի հագլազիւտ դիրք ունեցող մի հողի վրայ, որի համարեա չորս կողմը բաց է, բարձրանում է այսօր մեր սպիտակ քարաշէն (Portland stone) եկեղեցին, շուրջը փոքրիկ պարտիզով:

Եկեղեցու շէնքի ոճը աւելի քան հայկական է, որովհետեւ դա անգլիացի ճարտարապետի յղացումը չէ, այլ ընդօրինակումն 13-րդ դարու մի շէնքի՝ Սանահինից ոչ հեռու գտնուող Հաղբատի վանքի գանգակատան, որի իսկութիւնը կարելի եղաւ վերականգնել

յուսանկարների և ճարտարապետական նկարագրութեանց օգնութեամբ: Այս շէնքի վրայ արեւելքից խորան և հարաւից աւանդատուն աւելցնելով, ստացուեց այսօրուայ Լոնդոնի հայոց եկեղեցին: Այս յաւելումները արուեցան այնպիսի խնամքով, որ շէնքը իր ոճից կամ ընդհանուր բնոյթից ոչ միայն ոչինչ չկորցրեց, այլ ընդհակառակը շատ մոնիւմենտալ տեսք առաւ: Եկեղեցին ունի երկու դուռ, արեւմուտքից՝ փողոցի վրայ և հիւսիսից՝ հրապարակի Հիւսիսային դռան ճակատը կազմող քարի վրայ փորագրուած է հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Ի յաւերժացումն յիշատակի սիրեցեալ շուսահոգի ծնողաց իւրոց՝ Մահեստի Սարգսի և Տիրուհոյ Էլիզաբեթեան, կառոյց զեկեղեցիս Ս. Սարգիս այր բարեպաշտ և ազգասէր Գառուս Սարգիս Էլիզաբեթեան, ի հայրապետութեան Տ. Տ. Գեորգայ Ե. Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի Աւետեացն Հայոց և ի հովուութեան գաղութիս բարեջան Աբէղ Տ. վարդապետի Նազարեան, յամի Տեառն 1922 և ռուս Տոբարիս հայոց ՌՅՀԻ:

Յիշատակ և ցուրտ օրհնութեանք և յիցի:

Այս արձանագրութեան անգլիերէն թարգմանութիւնն էլ փորագրուած է արեւմտեան դռան ճակատը կազմող քարի վրայ այսպէս.

To the everlasting and pious memory of his beloved parents, Mahtesi Sarkis and Dirouhi Gulbenkian, this Holy Church of Saint Sarkis was erected with devotion and love for his country by Caloust Sarkis Gulbenkian, during the patriarchate of His Holiness George V Catholicos of all Armenians and the pastorate in London of the Supreme Vardapet Abel Nazarian LLD., in the Year of our Lord 1922 and of the Armenian Era 1372.

Blessed be their memory!

Գալով եկեղեցու մեծութեանը, պէտք է ասել, որ նիւթերի և աշխատավարձի չափազանց սղութիւնը մէկ կողմից և հայկական ոճի պահպանման փափազը միւս կողմից թոյլ չտուին, որ աւելի մեծ շէնք կանուցուէր: Թէև 25 հազար ոսկի է ծախսուում այս ձեռնարկի վրայ, բայց մոռնալու չէ, որ պատերազմի բերմամբ գները երեք անգամ բարձրացած են: Եւ որովհետեւ գաղութն էլ շատ բաղմամարդ չէ, ուստի ամեն տեսակէտից նախընտրելի էր ունենալ եկեղեցու մի փոքրիկ շէնք, լաւ նիւթերով ու հարազատ հայկական ոճով շինուած, քան թէ հասարակ նիւթերով ու պարզ ոճով, թէկուզ աւելի մեծ տարողութեամբ: Այս շէնքի տարողութիւնը շուրջ 100 աթոռ է, ինչ որ լիովին բաւական է Լոնդոնի փոքրաթիւ հայ գաղութի համար: Այնպէս որ բարերար

Պ. Գալուստ Երւպէնկեան միանգամայն արդարացի է իւր տեսակէտի մէջ, ասելով որ չարժէ մեր ազգային ներկայ կարօտեալ վիճակի մէջ աւելի դրամ ծախսել Լոնդոնի հայոց եկեղեցու շինութեան համար, երբ յատկացուած գումարով եղած պէտքը լիովին բաւարարուում է:

Եկեղեցու հողի վրայ շինուած է նաեւ հովուական մի վայելուչ բնակարան. աղիւսէ երկյարկարկանի մի շէնք, չորս սենեակով, խոհանոցով, ծառայի բաժինով և երկու բաղնիսով: Այս շէնքի գեանալարկում տեղաւորուած է կենդրոնական ջերմոցը, որ տաքացնում է թէ՛ տունը և թէ՛ եկեղիցին, պատրաստելով նաեւ մշտական հոսող տաք ջուր: Տեւական բնակութեան ամեն յարմարութիւն ունեցող այս շէնքի գոյութիւնը իր մէջ բնակող հայ եկեղեցականի արժանավայել դիրքն ու հանգիստը ըստ ամենայնի ապահովելով մէկտեղ, ազատում է եկեղեցին տարեկան շուրջ 200 ոսկու մի ծախսից, որ հակառակ պարագային պիտի արուէր: Աւելորդ է ասել, որ երկու շէնքերն էլ լուսաւորուում են էլէկտրականութեամբ: Սակայն մի բան, որ հաւանօրէն բոլորովին նորութիւն է հայ եկեղեցու համար, այն է, որ այս եկեղեցու զանգերը նոյնպէս էլէկտրակա նութեամբ են հնչելու: Շէնքերի շուրջը եղող բաց տարածութիւնն էլ առիթ պիտի ընծայէ Լոնդոնում պաշտօնավարող հայ եկեղեցականներին իրենց ազատ ժամերը պարտիզպանութեան յատկացնելու, ինչ որ

ոմանց համար հաճելի, ոմանց համար էլ օգտակար մի զբաղում պիտի լինի, նայած իրենց մարմնական ծաւալին:

Ձր պիտի ուզէի խօսքս աւարտել, առանց իմ և Լոնդոնի հայ գաղութի ջերմ շնորհակալութիւնները յայտնելու Kilburn-ի Sisters of the Church կուսանաց Որբախնամ Միաբանութեանը, որ վերջին 20 տարուայ ընթացքում իր մատուռը ձրիապէս տրամադրած է քաղաքիս հայոց ամեն անգամ, երբ պէտք է եղել: Իմ Լոնդոն գալէս առաջ տարուայ մէջ 5-4 անգամ՝ եկեղեցական մեծ տօներին Մանչեստր պաշտօնավարող հայ եկեղեցականները Լոնդոն եկած և Ս. Պատարագ մատուցած են յիշեալ մատրան մէջ: Ճիշտ երեք տարի էլ ես նոյնը արի, առաջին Ս. Պատարագը մատուցանելով 1919-ի Ս. Չատկին և վերջինը 1922-ի Ս. Չատկին: Նոյն մատրան մէջ Ս. պատարագ մատուցած են նաեւ Պոլսոյ Հայոց Տ. Չաւէն Սրբազան պատրիարքը և Կիլիկիոյ Հայոց Տ. Տ. Սահակ Բ, Վեհափառ կաթողիկոսը 1920-ին, երբ յաջորդաբար Լոնդոն եկան: Քրիստոնէական բարութեան տիպար այս կուսանք իրենց 20 տարուայ հիւրընկալութեան ընթացքում ոչ միայն մեզանից որեւէ ակնկալութիւն չեն ունեցած, այլ ընդհակառակը, այնպիսի դիրք բռնած են, որ կարծէք թէ իրենք են շնորհակալ մեզնից, որ իրենց մատրան մէջ սրբազան պաշտամունք ենք կատարել: Միթէ՞

կարելի է այս վերաբերմունքի հանդէպ զգացած մեր երախտագիտութիւնը արտայայտող բառ գտնել: Տարւոյս Վարդանանցին Ս. Պատարագ մատուցանելու համար ըստ սովորականի մի նամակով խընդրեցի Մայրապետին, որ հաճի մատուռը մեզ տրամադրել այդ օրւայ համար: Սրանից առաջ արդէն կատարուած էր մեր եկեղեցու հիմնարկէքը որին ներկայ եղած էին իր կոյսերից երկուսը: Ահա իրենից ստացածս պատասխանը, զոր չի կարելի կարդալ առանց խորը յարգանքի և հիացման:

Sisters of the Church
Randolph gardens
Kilburn N. W.

Dear Dr Nazarian,

Yes certainly the chapel will be ready for you sunday next Febr. 26th. Our sisters much enjoyed the service on the 11th 1). J was sorry not to be able to come myself, but J had been away and only came back that afternoon. J am looking forward to the consecration in September. How glad you will all be to have your own church. We shall miss you here after

1) Մեր եկեղեցու հիմնարկէն է այս:

all these years. We have been so glad for you to come, it seemed as if it were a little step toward, the Reunion we are all longing for.

Yours sincerely

+ Adèle

Mother Superior. c. s.

Փափազելի է, որ յետ այսու ամեն տարի Ս. Մանդեան առթիւ Լոնդոնի հայոց եկեղեցու չորս-բարձութիւնը մի համեստ գումար յատկացնի յօգուտ այս շատ բարի կուսանաց Միաբանութեան խնամած որբերի, ի յիշատակ Լոնդոնի հայոց վայելած 20 տարուայ հիւրընկալութեան, երբ Լոնդոնում զեռ չէր հաստատուած մնայուն հ. հովուութիւն:

Երախտագիրտութեան մի յատուկ տուրք էլ ստանձնելու է Լոնդոնի հայ գաղութը հանդէպ իր եկեղեցու մեծագնիւ բարերարի լուսահոգի ծնողաց, որոնց քաղցր յիշատակը յաւերժացնելու որդիական պարտքի կատարմամբ հիմնուեցաւ Լոնդոնի հայոց Ս. Սարգիս եկեղեցին: Սոյն երախտագիրտութեան լաւագոյն արտայայտութիւնը կը լինի այն, որ ամեն տարի Ս. Սարգսի Տօնին յատուկ Ս. Պատարագ մատուցուի և հոգեհանգիստ կատարուի «յաղագս հանգուցեալ Մահտեսի Սարգսի և Տիրուհւոյ Կիւլ-

պէնկեան, որոց ի յիշատակ կառուցաւ եկեղեցիս Ս. Սարգիս »:

Եւ ես աղօթս առնեմ հանապաղ վասն արեւշատութեան և յաջողութեան բարերարին եկեղեցւոյս այսորիկ և յոյժ սիրելի բարեկամին իմոյ Գալուստ Սարգսի Կիւլպէնկեան, կալ մեալ ընդ հովանեաւ Տեան Երկնաւորի ի փառս Ազգիս և ի պարծանս Եկեղեցւոյ մերոյ:

Օգոստոս, 1922 թ.

Լոնդոն.

ՆՈՑՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻՑ

- 1) Յ. Յ. Հերբարտ եւ իւր նսնկախարժական սխաւեղ,
Թիֆլիս, 1911. գինը՝ 5 Քր.
 - 2) Հոգեբանութիւն եւ Տրանսբանութիւն (Թարգ, գերմ.)
Վաղարշապատ, 1913. գինը՝ 10 Քր.
 - 3) *Die grundlagen des armenischen Kirchenrechts*
Züruch, 1917. գինը՝ 10 Քր.
 - 4) *The Church and Faith of Armenia.*
London, 1920. գինը՝ 5 Քր.
-

Տպագրութեան համար պատրաստ է

ԻՐԱՆՈՒՆՔԻ ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Մասնաւոր, հանրային, եկեղեցական և միջազգային իրաւունք:

Մ Ա Ն Օ Ք Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Դժբախտաբար կարելի չեղաւ եկեղեցոյս շինութիւնը նախատեսուած ժամանակին աւարտել, որով Օծումը յետաձգուեցաւ առաջիկայ Յունուար 11-ին (նոր տոմար):

Իսկոնկեր 1922 թ.

Ո Ւ Ղ Ղ Ո Ւ Մ

63 Էջի վրայ տպուած է՝ Zürich

պէտք է լինի՝ Zürich.

ARMENIAN CHURCH IN LONDON

TRUST DEED

OF

SETTLEMENT

BY

the Founder CALOUST SARKIS GULBENKIAN

Solicitors :

E. F. Turner & Sons,
115, Leadenhall Street, E. C. 3.

THIS INDENTURE made day of January 1923, *BETWEEN* CALOUST SARKIS GULBENKIAN of 27, Quai d'Orsay, Paris (France), Esquire (hereinafter called « the Founder ») of the one part and the said CALOUST SARKIS GULBENKIAN, DOCTOR ABEL NAZARIAN, of the Armenian Church, Iverna Gardens Kensington in the County of London formerly of 6 Earl's Terrace, Kensington aforesaid, KEVORK LORIS ESSAYAN of 17, St. Helen's Place in the City of London, aforesaid Esquire, STEPHENS PAUL STEPHENS of the Royal Palace Hotel Kensington, in the County of London Merchant, HACOB KEHYAIAN of 29 St. Gabriel's Road Cricklewood, in the County of London Merchant, TIKRAN NEV-SHEHIR of « Clovelly », the Avenue Grove Park in the County of Kent, Merchant and AVETOOM PESAK HACOBIAN of 37 Mincing Lane, in the City of London, Merchant (hereinafter called « the original Trustees ») of the other part.

WHEREAS by an Instrument of Transfer dated the 17th day of August 1922 and registered the 21st day of August 1922 all the land comprised in Title N° 236,478 District London Parish Kensington was duly assured in consideration of the sum of £6,500 by the persons therein mentioned to the Original Trustees as joint tenants in fee simple and the Original Trustees are the duly registered proprietors of the said land.

AND WHEREAS, the said sum of £ 6,500 was paid by the Founder out of his own moneys and the said land was purchased to the intent that the same should be settled and held upon the trusts and for the purposes hereinafter declared and contained.

NOW THIS INDENTURE WITNESSETH and it is **HEREBY AGREED** and **DECLARED** as follows :

1. In these presents the expression « The Trustees » shall mean and include where the context so admits the Original Trustees parties hereto and the survivors or survivor of them or

other the Trustees or Trustee for the time being of these presents.

2. The Trustees shall henceforth stand possessed of the said land comprised in the said title and of the buildings thereon and of the fixtures fittings and appurtenances thereto and of the furniture articles and things from time to time therein or thereto belonging Upon trust to permit the same to be used as a Church to be called the Church of St. Sarkis and the Vicarage in connection therewith and shall stand possessed of the said land and of the Church and Vicarage so erected thereon and of the said fixtures fittings appurtenances articles and things upon trust to permit the Church to be used occupied and enjoyed as a place of public worship for the Service of Almighty God by members of the Armenian Church in England and upon trust to permit the Vicarage to be used and occupied as the place of residence of a duly ordained clergyman of the said Armenian Church and of his wife family and servants such Clergyman to be selected and appointed by a majority of a body consisting of the Trustees for the time being and the mem-

bers (not exceeding three in number) of the Church Council at such time appointed by the General Church Assembly of the Armenian Colony in London, and to be removable by the same body, and upon further trust from time to time to repair and maintain the said Church and Vicarage or either of them.

3. The trustees shall not sell mortgage or dispose of the said land Church or Vicarage or place on the said land any new building or erection without the consent in writing of the Founder it being the intention of the Founder that subject as in Clauses 8 and 9 provided the said land Church and Vicarage shall not at any time be used for any purpose not hereinbefore authorised.

4. The Trustees shall stand possessed of all moneys paid or to be received by them as such Trustees Upon trust to apply the same in or towards payment of the expenses of and incidental to the fitting up furnishing maintenance and insurance of the said Church and Vicarage or in or towards the carrying on of the said Church

or any work in connection therewith or paying the stipend or remuneration of the incumbent for the time being of the said church or in or towards defraying any necessary or proper expenses connected with or for the benefit of the said Church and Vicarage as the Trustees shall from time to time determine.

5. Any moneys from time to time in the hands of the Trustees and not required for any of the purposes aforesaid may be invested by the Trustees in the names of not less than two of the Trustees in any investments for the time being authorised by the law of England for the investment of trust funds and such investments may be varied and transposed for others of a like nature as often as the Trustees shall deem it expedient and the dividends and income therefrom if not required by the Trustees for any of the purposes of Clause 4 hereof shall be accumulated by the Trustees or expended by them as they shall in their absolute discretion think fit.

6. The following provisions shall apply to the Trustees of these presents :

a) The number of Trustees shall not be reduced to less than five and upon any new appointment the number shall if possible be made up to at least the number of Original Trustees and the number of the Trustees may at any time be increased.

b) Any Armenian over 21 years of age who is a member of the Armenian Church shall be eligible for recommendation for appointment and for appointment as Trustee.

c) A Trustee who becomes bankrupt or lunatic or whom the Founders shall in his absolute discretion as evidenced by writing under his hand determine to remove from the Office of Trustee or who (except in the case of the Founder) by resolution of a majority of the Trustees at a special meeting convened for the purpose is declared unfit to remain or incapable of remaining a Trustee shall ipso facto cease to be a Trustee of these presents.

d) A new Trustee or new Trustees may be appointed in the place of any one of the Trustees who through death retirement or any other

cause ceases to be a Trustee or who desires to be discharged from the trusts or who refuses or is declared as aforesaid to be unfit to act or incapable of acting herein.

e) Any one of the Trustees may when there are more than five Trustees retire from the trusts hereof on giving three calendar months notice in writing of his intention so to do to each of the other Trustees for the time being and upon the determination of such three months the Trustee giving the notice shall cease to be a Trustee for all intents and purposes provided that any notice sent by post to the last known usual place of abode in England of any Trustee shall be sufficient notice to him hereunder.

f) The power of appointing new or additional Trustees of these presents shall be vested in the Trustees for the time being provided that whenever a vacancy occurs the Honorary President in conjunction with the President or with another of the Trustees shall recommend two qualified persons for such vacancy and a

majority of the Trustees for the time being shall select one of such recommended persons to fill such vacancy.

g) There shall be an Honorary President of the Trustees the first Honorary President shall be the Founder who has made the gift to the Armenian Colony in London of the said land Church and Vicarage. The Founder shall notwithstanding anything herein contained have the right to remain a Trustee and to retain the office of Honorary President for such period as he shall think fit with power from time to time to bestow the said office of Honorary President on any other Trustee and to reclaim it. In the event of the Founder ceasing to be Honorary President and there being no other Trustee on whom the said Office shall have been bestowed by the Founder as aforesaid the Trustees shall from time to time elect one of their own number to be Honorary President.

h) There shall also be a President of the Trustees and a Secretary and a Treasurer the first President of the Trustees shall be the above named Doctor Abel Nazarian. The first

Secretary and the first Treasurer shall be the said Kevork Loris Essayan. In the event of the said Doctor Abel Nazarian or the said Kevork Loris Essayan ceasing to be President of the Trustees or Secretary or Treasurer respectively the Trustees shall from time to time elect one of their own number to fill the said respective offices.

i) No Trustee shall at one and the same time hold more than one of the said offices of Honorary President or President of the Trustees but the offices of Secretary and Treasurer may be held by the same Trustee.

j) The Honorary President, President of the Trustees, Secretary and Treasurer for the time being shall constitute the executive body of the Trustees.

k) All the trust powers discretions and authorities hereby given to or vested in the Trustees shall (except in the case of a resolution passed in exercise of the powers conferred by Clause 8 hereof) be exercisable by a majority of the Trustees provided that a resolution signed

by more than one half of the Trustees for the time being shall have the same effect as a resolution of the Trustees passed at a meeting. Votes of Trustees may be given personally or by proxi. The instrument appointing a proxi shall be in writing under the hand of the appointer but no person shall be appointed a proxi who is not himself a Trustee. In the case of an equality of votes the Honorary President shall have a second or casting vote. It shall be the duty of the Executive Body to carry into effect all decisions of the Trustees.

l) Meetings of the Trustees may be summoned at any time by either (i) the Honorary President (ii), the President and the Secretary or (iii). The President and the Treasurer and shall be summoned by the Secretary on receipt by him of a written request from not less than one half of the number of Trustees for the time being the Honorary President or the President being one of such number.

m) It shall be the duty of each Trustee to notify in writing to the Secretary his permanent

address (hereinafter called his « registered address ») in Great Britain and any change thereof and also in the event of his intending to proceed abroad to notify such intention to the Secretary. Seven clear days notice at least of a meeting of the Trustees (excluding the day of posting the notice and the day of meeting) shall be sent by post by the Secretary to each Trustee at his permanent address as aforesaid. In the event of there at any time not being present in Great Britain one half of the Trustees three calendar months notice at least of a meeting of the Trustees (excluding the day of posting the notice and the day of meeting) shall be given to all the Trustees. A notice of meeting shall be deemed to have been duly given if sent by post to the registered address for the time being of each Trustee. Every notice of meeting shall state the general nature of the business to be transacted at such meeting.

n) Subject to the foregoing provisions of this Clause and to the provisions of Claus 8 hereof the Trustees may from time to time make

vary and rescind as they shall think fit all proper regulations for carrying out the duties powers discretions and authorities conferred on them by these presents and for the convening conduct and regulation of their meetings.

7. The Trustees shall not nor shall any of them their or any of their heirs executors or administrators or any of them be chargeable or accountable for any involuntary loss suffered by them or any of them nor shall any one or more of them be liable for any act or omission by any other or others of them or for any money that shall come to his or their hands respectively or for injury done by others to the said trust premises or to any part or parts thereof.

8. If at any time hereafter the Trustees shall be of opinion that owing to the decrease of the number of Armenians in London or otherwise there is no longer a sufficient need for an Armenian Church in London and they shall pass a resolution to this effect by a majority of three fourths of the number of the

Trustees holding office at the date of such Resolution and if at or after the expiration of ten years from the date of the passing of the first resolution the then Trustees shall be of the same opinion and shall by a majority of two thirds of such Trustees pass a second resolution to the same effect then and in that case the Trustees shall stand possessed of the said land Church and Vicarage investments moneys and other property subject to the trusts of these presents Upon trust for such charitable purposes as His Holiness the Catholicos of all the Armenians for the time being shall direct or appoint and in default of any such direction and appointment within two years from the date of the passing of such second resolution as aforesaid then upon trust for such charitable purposes as the Armenian Patriarch of Constantinople for the time being shall direct and appoint.

9. The Founder hereby desires it to be put on record that without imposing any legal trust or obligation in the event of the said power of appointment in favor of His Holiness

the Catholicos or the said Armenian Patriarch becoming exercisable it is the Founder's wish that His Holiness or the said Patriarch in deciding on the disposition of the said land Church and Vicarage and other buildings (if any) will bear in mind that the Church of St. Sarkis is a gift of the Founder in memory of his late parents Sarkis and Dirouhi Gulbenkian to the intent that any new enterprise which is undertaken with the trust premises shall not only be charitable in its nature for the benefit of Armenians by nationality and religion but shall be permanently associated with the memory of the said Sarkis and Dirouhi Gulbenkian.

IN WITNESS whereof the said parties to these presents have hereunto set their hands and seals the day and year first above written.

Signed :

CALOUST SARKIS GULBENKIAN
DR ABEL NAZARIAN
K. L. ESSAYAN
S. P. STEPHENS
H. KEHYAIAN
T. NEVSHEHIR
A. P. HACOBIAN.

200

51

281-6

2-15
1914